

Од Мораве до Мораве IV

Из историје чешко-српских односа

Приређивачи: Верица Копривица, Александра Корда Петровић, Вацлав Штјепанек
и Ладислав Хлатки

✂ Нови Сад, Матица српска у сарадњи са Матицом моравском 2024 ✂

Слободан Селинић

Сусрети југословенских и чехословачких писаца у периоду 1945–1980.

Културна сарадња Југославије и Чехословачке била је у првим годинама после Другог светског рата последица традиционалне сарадње, али и добрих политичких односа.¹ Сарадња се заснивала на конвенцији о културној сарадњи, која је предвиђала и сарадњу књижевника, која је остваривана узајамним посетама, објављивањем књижевних дела, предавањима, отварањем читаоница и књижара („Југословенска књига“ и „Орбис“), изложбама књига. Међу југословенским делима преведеним у Чехословачкој налазили су се *На Дрини ћуприја*, *Госпођица*, *Травничка хроника* (Иво Андрић), *Смрт Смаил аге Ченгића* (Мажуранић), *Са њарџизанима*, *Три њриче за децу* (Назор), *Ђеца мајке земље* (Ј. Павичић), *Ми смо за њравицу*, *Или јесмо или нисмо*, *Најџрај у нафџалин*, *Новеле* (С. Колар), *Очи* (М. Ристић), *Кајин џуџ* (М. Жицин), *Новеле* (Крлежа), *На сџлавовима* (Инголич), *Висошка кроника* (Тавчар). У јулу 1947. у Југославији је одржано вече посвећено чешком песнику Петру Безручу. У октобру исте године друштво је у малој дворани Коларчевог универзитета приредило две вечери чешке и словачке поезије. Наступали су писци из Чехословачке – Лумир Чиврњи (Lumír Čivrný), Јан Чернеј (Ján Černej), Бохуслав Мартину (Bohuslav Martinů) и Јан Цикр (Jan Cíkr) који су сами рецитовали песме. Сарадња Југославије и Чехословачке, као и других земаља ИБ-а, на пољу културе доживела је јак ударац сукобом Југославије и ИБ-а 1948. Погоршање политичких односа било је праћено слабљењем економских и културних веза. У јесен 1949. Чехословачка је отказала уговоре скло-

¹ К в а п л, Мирослав: *О српско-чешким књижевним везама*. Словенске културе и историја међусловенских веза. Београд 1996, с. 55–67.

пљене са Југославијом. Културне везе су прекинуте, а тиме и књижевна сарадња.²

Литерарне везе су обновљене после нормализације политичких односа средином педесетих.³ Током 1955. Југославија и Чехословачка су редовно размењивале књижевне листове, али је југословенска страна одложила за идућу годину чехословачки предлог да две државе размене двочлане књижевне делегације. Чехословачки писци су наглашавали да би желели да у југословенској делегацији буде Добрица Ћосић. Та жеља је испуњена, па су 1956. Чехословачку посетили Ћосић и Антон Инголич, а Југославију Вилем Завада и Павел Хоровчак (Pavel Horovčák).⁴ Завада и Хоровчак су обишли Београд, Пећ, Скопље, Цетиње, Котор, Дубровник, Сплит, Загреб, Љубљану, Порторож и Постојну и имали више сусрета са писцима, на којима је говорено о издавачким и преводилачким питањима.⁵ Чвршћи темељи сарадње су постављени културном конвенцијом коју су две државе склопиле 29. јануара 1957, на основу које су наредних година утврђивани двогодишњи програми културне сарадње.⁶

У првој половини 1957. Савез књижевника Југославије је одбио чехословачки предлог размене која би имала првенствено туристички карактер.⁷ Одбачен је и чехословачки аргумент да су из Чехословачке већ били позвани Божидар Борко, који је желео да се лечи у Карловим Варима и Новак Симић, који је изразио жељу да посети Чехословачку.⁸ Секретар Савеза књижевника Југославије Александар Вучо је предложио размену два писца на три недеље с тим да туристички карактер буде у другом плану. Југословенски савез је ипак подлегао интервенцији Друштва књижевника

² Selinić, Slobodan: *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, Beograd 2010; П е р и ш и ћ, Мирослав: *Ог Сѣлаћина ка Сартру. Формирање југословенске интелектуалности на европским универзитетима 1945–1958*. Београд 2008, с. 264; Selinić, Slobodan: *Jugoslávská kultura v Československu 1945–1950*. Slovanský přehled XCII, 2006, бр. 2, с. 249–272; Sovilj, Milan: *U potrazi za nedostižnim: jugoslovensko-čehoslovačke kulturne veze 1945–1949*. Beograd 2012.

³ Selinić, Slobodan: *Jedan ibeoovski diplomata u Beogradu. Čehoslovački ambasador Pit-hart i normalizacija odnosa Jugoslavije i Čehoslovačke 1954–1956. godine*. Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Beograd 2008, с. 231–251.

⁴ Архив Југославије (АЈ), фонд 498, Савез књижевника Југославије, фасцикла (ф.) 25, 943; АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 944.

⁵ АЈ, 498, ф. 36.

⁶ Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије (ДАМСП), ПА, 1963, ЧССР, ф. 21, д. 340/III, 443430.

⁷ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 287; АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 287/1.

⁸ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 217.

Хрватске, које је одлучило да о свом трошку у склопу размене писаца пошаље у Чехословачку Јуру Франичевића, Влатка Павлетића и Јосипа Пупачића и прими три чехословачка писца.⁹ Југославију су крајем септембра 1957. посетили писци Франтишек Рахлик и Јиржи Хавел, гости Друштва књижевника Хрватске.¹⁰ Југословенски савез је потом наставио да инсистира да посете буду размењиване са циљем да писци држе предавања о књижевним приликама у својој земљи или о часописима и да разговарају о могућностима превођења и штампања књига.¹¹ Године 1958. Чехословачку су посетили Јара Рибникар, Маријан Матковић, Оскар Давичо и Инголич.¹² Из Чехословачке су 12. јуна 1958. допутовали чешки песник Карел Шиктанц и словачки песник Павол Бунчак. У Београду су обишли Војни музеј, Калемегдан, Народни музеј; посетили су Загреб, Љубљану, Ријеку, Дубровник и Сарајево. Дан пред повратак чехословачке госте су 1. јула примили Танасије Младеновић, Ђуза Радовић, Ото Бихаљи-Мерин, Михаило Лалић, Милан Дединац, Оскар Давичо, Добрица Ћосић, Петар Андрић, Васко Попа, Хуго Клајн и други.¹³

Нови застој у литерарним односима Југославије и источноевропских држава се поклопио са новим идеолошким сукобом Југославије и СССР-а 1958.¹⁴

Сарадња је интензивирана новим поправљањем односа почетком шездесетих година.¹⁵ У новим политичким приликама, Југославија је исказивала велику жељу за књижевном сарадњом са Источном Европом, али је овом питању пришла политички опрезно. Савез књижевника се држао инструкција добијених 1961. од Комисије ЦК СКЈ за друштвене организације, која је тражила да везе са источноевропским земљама буду неговане преко струковних организација и то првенствено на бази културних конвенција које је држава склапала са тим земљама. Индивидуалне везе умет-

⁹ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 217/1; АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 217/2.

¹⁰ АЈ, 498, ф. 36.

¹¹ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 112.

¹² ДАМСП, ПА, 1958, ЧССР, ф. 20, д. 7, 415633; АЈ, 498, ф. 33, Извршене размене наших и страних делегација књижевника.

¹³ АЈ, 498, ф. 36.

¹⁴ В о г е т и ć , Dragan: *Drugi jugoslovensko-sovjetski sukob. Sudar Titove i Hruščovljeve percepcije politike miroljubive koegzistencije*. Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Beograd 2008, с. 49–65; В о г е т и ć , Dragan: *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike 1956–1961*. Beograd 2006, с. 181–232; В о г е т и ć , Dragan: *Evolucija sovjetskih gledišta prema politici nesvrstanosti*. Istorija 20. veka, 2012, бр. 2, с. 131–145.

¹⁵ Т р и п к о в и ћ , Ђоко: *Побољшање југословенско-совјетских односа 1961–1962*. Токви историје, 2008, бр. 3–4, с. 76–98.

ничких организација са земљама лагера нису препоручиване, јер „*шаква јосїовања нису увек уродила њлодом*“.¹⁶

Настављена је размена делегација писаца и то је постала константна форма сарадње. Већ 1962. Југославија је разменила делегације са свим земљама совјетског блока, па и са Чехословачком, али је обнова сарадње са Чехословачком текла теже него са неким другим земљама. Југословенски делегати Славко Леовац и Владимир Круљ, који су у јуну и јулу 1962. боравили у Чехословачкој, били су незадовољни спремношћу чехословачке стране на интензивирање сарадње. Закључили су да је чехословачки савез настојао да се држи „у границама необавезне уљудности културног туризма“. Сусрети са писцима и разговори са редакцијама су имали карактер обостраних размена информација и необавезних сугестија. Југословени су увиђали приватну срданост чехословачких колега, али и „*немоћ и ненадлежностї да се ово зближавање реализује и лејализује*“. Држањем домаћина посета је сведена на „*мисију добре воље*“. И поред тога, боравак чехословачке делегације у Југославији у децембру те године је протекао у сасвим другачијој атмосфери. Суштински напредак је учињен тек од 1963.¹⁷

Од тада је сарадња савеза писаца Југославије и Чехословачке била заснована на годишњим уговорима два књижевна савеза који су имали утемељење у споразуму две државе о културној сарадњи, као кровном оквиру. Уговори су предвиђали колико ће дана писци из једне земље провести у другој као званични гости, као и разне видове конкретне сарадње (размена часописа и њихових уредника, објављивање превода књига и текстова у часописима, учествовање на књижевним манифестацијама и сл.).

Уговори два савеза писаца су углавном били једногодишњи и потписивали су их званичници два савеза приликом узајамних посета. Средином шездесетих година, када у Југославији још увек нису биле афирмисане републичке књижевне манифестације, планови сарадње су били скромнији. Иван В. Лалић и Иван Скала (Ivan Skála) су у Прагу 17. фебруара 1964. потписали план сарадње у 1964. који је предвидео да југословенски савез прими чешке и словачке писце на 60, а чехословачки савез Југословене на 75 дана. Затим, два савеза су се обавезала да размене по једног или два уредника часописа и да чехословачки савез прими једног југословенског писца на годину дана ради упознавања савремене чехословачке литературе. Програм сарадње југословенског и чехословачког савеза у 1966, који

¹⁶ АЈ, 498, ф. 33, Записници и извештаји комисије, Записник са седнице Одбора за везе са иностранством, одржане 10. априла 1961.

¹⁷ АЈ, 498, ф. 33, Записници и извештаји комисије, Записник са седнице Одбора за везе са иностранством, одржане 10. априла 1961.

су потписали Славко Михалић и Јиржи Шотола (Jiří Šotola) утврдио је укупно 60 дана за размену писаца.¹⁸

До краја шездесетих су чешким и словачким писцима постале привлачне књижевне манифестације у Југославији, па је уговор два савеза о сарадњи у 1969. години, који су у Братислави 9. јануара 1969. потписали Иван Купец и Младен Ољача, предвиђао долазак Чеха и Словака на Дане поезије у Сарајеву, Пиранске сусрете, загребачки сусрет „Евројски експресионизам и Крлежа“, Струшке вечери поезије и Октобарске сусрете у Београду.¹⁹

Уговори два савеза писаца су углавном били једногодишњи и потписивали су их званичници два савеза приликом узајамних посета. У другој половини седамдесетих година уговори о сарадњи писаца Чехословачке и Југославије су махом подразумевали узајамна гостовања у трајању од око стотинак дана. Чешки и словачки писци су позивани на Струшке вечери поезије, Октобарске сусрете писаца, Загребачке књижевне разговоре, Међународне сусрете писаца на Бледу и у Пирану, Сарајевске дане поезије, Змајеве дечије игре у Новом Саду, Међународне сусрете писаца у Дечанима и у Књижевну колонију у Кањижи. Због словачке мањине у Војводини, ова српска покрајина је посебно била занимљива Чехословачкој за књижевну размену, па су планирани доласци уредника књижевних ревија из Прага и Братиславе у Војводину и одласци уредника књижевних ревија из Војводине у Чехословачку. Чехословачки писци су своје југословенске колеге позивали на Дане поезије у Прагу и студијске боравке у чешкој и словачкој престоници, југословенске бохемисте и словакисте на семинаре, а уреднике књижевних ревија у Праг или Братиславу. Уговор за 1978. и 1979. је предвидео да две земље размене писце који би прикупљали материјал за антологије југословенске књижевности или књижевности југословенских народа и народности и антологије чехословачке књижевности.²⁰

Совјетска интервенција у Чехословачкој августа 1968. је била посебно искушење за књижевне односе Југославије и земаља совјетског блока. Симпатије југословенских писаца биле су на чехословачкој страни. У одговору на апел интелектуалаца Чехословачке, југословенски писци су навели да су са ужасавањем и осудом примили вест о окупацији. Изразили су пуну солидарност „са људским досјојанством“ чехословачких

¹⁸ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка.

¹⁹ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, Споразум о сарадњи.

²⁰ АЈ, 498, ф. 47, Чехословачка, Планови, споразуми и протоколи.

интелектуалаца и њиховом решеношћу да не дозволе да се „бајонетима уништијава слобода и социјализам“.²¹

Због неспоразума око интервенције у Чехословачкој, односи Југославије са неким источноевропским савезима писаца су били нарушени, са неким чак и прекинути. Свесни значаја овог чина, руководиоци југословенског савеза су после симпозијума „Књижевност и савремено друштво“, организовали октобра 1968. у Београду сусрете са бројним страним писцима. Са чехословачком делегацијом (Ј. Шотола, Петр Пујман) 19. октобра 1968. је разговарано о сарадњи и предложен је састанак писаца и уредника издавачких кућа у децембру у Загребу на коме би се говорило о преводу.²² Упркос политичком неслагању са окупацијом Чехословачке, са СССР-ом је постојала тенденција проширења сарадње, чак и после августа 1968, па је совјетска делегација присуствовала Петом октобарском сусрету писаца. Односи са том земљом су били осетљиви, али ниједна страна није хтела да их додатно заоштрава.²³ И са Мађарима је сарадња после окупације Чехословачке била добра и све разноврснија. Они су били и на песничким сусретима у Струги 1968. Истицали су се преводом југословенске литературе, а Золтан Чука је за тај рад одликован југословенским орденом.²⁴ Августовски догађаји из 1968. нису пореметили везе ни са румунским писцима. Југославија и Румунија су сарађивале, али је у Југославији било приметно незадовољство великим заостајањем књижевне сарадње за добрим политичким односима.²⁵ Совјетска интервенција у Чехословачкој је имала много теже последице на књижевне везе са Пољском, јер су прекинуте везе пољског и југословенског савеза писаца у тренутку када је књижевна размена била свестрана.²⁶ Било је потребно више од годину дана да би се односи нормализовали.²⁷

До краја шездесетих година међународна сарадња југословенских писаца добила је и један нови вид – двојне сусрете југословенских и чехословачких писаца, уредника, слависта и преводилаца који су наизменично одржавани у две земље (Праг, Загреб, Братислава). На таквој манифестацији

²¹ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, Одговор Савеза књижевника Југославије.

²² АЈ, 498, ф. 33, Седница КОО, 8. XI 1969, Међународна сарадња 1968. г.

²³ АЈ, 498, ф. 18, Секретаријат КОО, 1969.

²⁴ АЈ, 498, ф. 16, КОО, 1969, X.

²⁵ АЈ, 498, ф. 18, Секретаријат КОО, 1969.

²⁶ АЈ, 498, ф. 40, Пољска, Пут Младена Ољаче; АЈ, 507/IX, СКЈ, Пољска, Комисија за међународне односе и везе, 101/IV-69; S z c z u t k o w s k a , Joanna: *Kulturna saradnja Poljske i Jugoslavije sedamdesetih godina XX veka*. У: *Jugoslovensko-poljski odnosi u XX veku*. Beograd – Bidgość, 2015, с. 397–414.

²⁷ АЈ, 498, ф. 40, Пољска, 243-3/69; 289/3-69; 309/69.

коју је Друштво књижевника Хрватске приредило 20. и 21. децембра 1968. у Загребу разговарано је о превођењу и квалитету превода, изучавању језика, стипендирању преводилаца, издавању антологија, размени часописа, сарадњи на радију и телевизији, расписивању заједничког књижевног конкурса по угледу на радио и телевизију, плаћању ауторима. Следећи сусрет југословенско-чехословачких уредника одржан је у Братислави 1969.²⁸

Важно питање у југословенско-чехословачким литерарним везама био је однос према званичним сусретима делегација савеза писаца источно-европских земаља. Лагерски карактер тих скупова је био очигледан, а тиме и југословенско подозрење када би примали позив за учествовање.

Југословенском савезу писаца је у пролеће 1963. било јасно да их чека важан спољнополитички изазов – позив источноевропских земаља за лагерско организовање књижевних савеза. Редакција чехословачког *Plamena* је упутила писмо савезима књижевника осам европских социјалистичких земаља. Писму је претходила међународна анкета о културној сарадњи социјалистичких земаља, започета у првом броју листа те године. У анкети је редакција поставила истакнутим писцима и уметницима социјалистичких земаља питање о томе шта мисле о дотадашњим облицима културне сарадње и могућности одржавања саветовања писаца социјалистичких земаља. Очекивали су да то саветовање одговори на питање да ли уместо билатералних споразума треба прећи на споразуме између више земаља. Први задаци тог договора би били проширење размене нових књижевних дела, продубљивање узајамног обавештавања и стваралачке дискусије о свим проблемима савремене социјалистичке књижевности. Уместо дотадашње размене делегација, предлагали су организовање дискусија и састанака о најважнијим проблемима књижевности. Следеће важно питање којим би се бавио тај састанак била је координација веза тих савеза са савезима несоцијалистичких земаља и заједничког деловања у међународним књижевним организацијама. Лагерски тон је провејавао и из позива да се пређе у „одлучну офанзиву“ према литературама несоцијалистичких земаља. Од састанка су очекивали и договор о издавању заједничког књижевног месечника писаца социјалистичких земаља. У анкети је учествовало 40 писаца и критичара и осам уметника, међу њима из Југославије Добрица Ћосић и Људевит Јонке.²⁹

²⁸ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, Састанак чехословачких и југословенских писаца; АЈ, 498, ф. 37, Савезна комисија за културне везе са иностранством, бр. 650-70/69-5, 16. VI 1969; АЈ, 498, ф. 16, КОО, 1969, X.

²⁹ АЈ, 507/IX, СКЈ, ЧССР, Комисија за међународне односе и везе, 22/III-258; ДАМСП, ПА, 1963, ЧССР, ф. 21, д. 340/II, 416953.

Вођство Савеза књижевника Југославије је било свесно да су овакве иницијативе дубоко политичке. Одређени југословенски одговор је већ био дат кроз ставове које је Ћосић изнео када је учествовао у анкети часописа *Plamen*. Он је подржао снажење сарадње књижевника ових земаља и југословенско учешће на саветовању, али уз истицање потребе да на њега буду позвани и „*прогресивни писци*“ из других европских земаља.³⁰

Да ће југословенски савез писаца ускоро морати да се одлучи да ли ће учествовати на састанцима представника савеза писаца источноевропских држава, генерални секретар Савеза књижевника Југославије Иван В. Лалић се уверио и приликом састанка COMES-а у Лењинграду августа 1963. Тада је био позван на састанак функционера савеза писаца социјалистичких држава који је био представљен као неформални разговор о модалитетима будуће сарадње, али се заправо радило о планираном покушају установљавања редовног блоковског окупљања савеза писаца. Сви писци из Источне Европе су на њега дошли са јединственим и разрађеним ставовима. Совјетски писци су говорили о потреби редовних састанака руководиоца савеза писаца социјалистичких земаља, њиховог узајамног информисања и координисања акција, размене материјала и информација о збивањима у литератури кроз часописе и листове у циљу интензивније сарадње и „*јачања идеолошкој фронти социјалистичке литературе*“. Секретар Савеза писаца Чехословачке Иван Скала је значај такве сарадње видео у „*потреби да књижевници социјалистичких земаља заузму офанзивни став према њиховим заједничким задацима литературе*“, јер „*не може бити мирне коезистенције између двеју идеологија и књижевности*“, док се Лалић држао става да су југословенски писци били опредељени за све облике радне сарадње, јачање веза, сарадњу часописа и сл. Лалић је уочио да је састанак у Москви изразио „*низ тенденција и ставова блоковској карактера*“.³¹

Иако се није слагала са блоковском концепцијом, Југославија је ипак послала члана управе Добрицу Ћосића и генералног секретара Ивана В. Лалића на састанак руководства савеза писаца социјалистичких држава у Добришу код Прага који је одржан 12. и 13. фебруара 1964. Дневни ред је имао три тачке: дискусија о међусобним везама, координација контаката и организација заједничког симпозијума о проблемима међусобног превођења. Чехословачке писце су заступали Иван Скала, Ладислав Мњачко (Ladislav Mňacko) и други. После искуства из Лењинграда, Југословени су претпостављали да би циљ скупа у Добришу могао да буде

³⁰ ДАМСП, ПА, 1963, СССР, ф. 21, д. 340/II, 416953.

³¹ АЈ, 498, ф. 33, Друг Добривоје Видић.

формирање координационог тела свих социјалистичких савеза писаца у правцу организационог повезивања и то на основама политичке и идеолошке једностраности и искључивости, али до тога није дошло. Закључак југословенске делегације је био да овакве тенденције нису преовладале или да бар није било покушаја да се преточе у конкретне закључке, а да је, напротив, било доста конкретних предлога будуће књижевне сарадње. Југословени су одбили предлог генералног секретара чехословачког савеза Скале да се усвоји заједнички закључак о потреби борбе између социјалистичке и буржоаске идеологије у литератури, немогућности идеолошког измирења са Западом, размени годишњих планова савеза књижевника и координације акција, редовних годишњих састанака секретара савеза, заједничког наступање у међународним организацијама.³²

Овај састанак је за југословенске писце био прилика и за одржавање билатералних веза са чехословачким писцима. Југословенски дипломатски извештаји су сведочили о „врло добром“ пријему Лалића и Ћосића у чехословачкој средини, пре свега код генералног секретара чехословачког савеза и члана ЦК КПЧ Ивана Скале. Југословени су примљени у издавачким предузећима, уговорили су план сарадње југословенске и чехословачке литературе у 1964, а лист чехословачког савеза је објавио стихове Лалића и чланак Ћосића.³³

Ни наредних година, све до окупације Чехословачке, југословенски и чехословачки савези писаца нису на исти начин гледали на састанке руководиоца савеза писаца социјалистичких држава. На неке скупове југословенски писци су послали своју делегацију, али су задржали резерве према лагерски обојеним књижевним манифестацијама.³⁴ Први састанак руководства савеза писаца источноевропских земаља на коме се Југославија није појавила био је у Варшави 1966.³⁵ Због неслагања југословенског савеза са карактером, дневним редом и начином припреме састанака савеза источноевропских држава, Југославија није послала делегацију ни на скупове у Берлину и Софији, наредне две године.³⁶

Посебно искушење за југословенски савез писаца и повод за несугласице са појединим савезима писаца социјалистичких земаља изазвало је заказивање наредног састанка делегација ових савеза у Будимпешти,

³² ДАМСП, ПА, 1964, ЧССР, ф. 30, д. (437: Ј)008:8, 411838; АЈ, 498, ф. 33, Извештај о боравку представника управе.

³³ ДАМСП, ПА, 1964, ЧССР, ф. 30, д. (437: Ј)008:8, 413781.

³⁴ АЈ, 498, ф. 41, СССР, Извештај са пута у СССР.

³⁵ АЈ, 498, ф. 40, Пољска, Састанак савеза писаца.

³⁶ АЈ, 498, ф. 16, КОО, 1968.

почетком 1969, мање од пола године од уласка трупa Варшавског пакта у Праг. Такав скуп, блоковски обојен, за Југославију је у том тренутку био неприхватљив, а ни међу лагерским земљама није било пуне сагласности.

Југословене је на састанак позвао председник Савеза мађарских писаца Јожеф Дарваш 10. децембра 1968. Предвиђени термин је био 3–10. фебруара 1969. Дневни ред би, између осталог, обухватио расправу о сарадњи савеза писаца (билатерална и мултилатерална) и расправу о задацима бољег упознавања „наших“ књижевности.³⁷ На тражење Пољака састанак је касније одложен за 24. фебруар, а потом на захтев из Румуније за 3. март.³⁸

Овога пута монолитности није било ни међу осталим савезима социјалистичких земаља. Окупација Чехословачке је оставила великог трага, па су скептичан став исказивали не само југословенски већ и чехословачки и румунски савези. Савез чехословачких књижевника је свој став желео да усклади са југословенским и ступио је у консултације са њим. Размишљања о овој теми је поделио са југословенским писцима писмом од 19. децембра 1968. које су потписали потпредседник бироа Франтишек Врба и шеф међународног одељења Петр Пујман. Југословени су обавештени да је президијум чехословачког савеза одлучио да учествује под условом да и Савез књижевника Југославије учествује. У Прагу су били свесни да Југословени не желе да учествују у акцијама које личе на акције лагера. Ипак, нагињали су доласку у Будимпешту са мотивацијом да би учешће њих, Југословена, и Румуна знатно променило атмосферу тог скупа. Од Савеза књижевника Југославије су тражили помоћ, пишући да је потребно „*не हुँतायी*“ и „*ми се никако не сматрамо у дефанзиви*“. Исказали су решеност да не напусте заседање и спремност на сваку дискусију. Писали су у Београд да су их преговори са мађарским савезом уверили да је пожељно широко учешће социјалистичких писаца, па су зато молили Југословене да дођу у Будимпешту да би помогли „*сївари найредної соціјализма*“. Позвали су југословенску делегацију на консултације у Чехословачкој јануара 1969.³⁹

Савез књижевника Југославије је, примивши из Будимпеште позив на састанак, а из Прага на консултације, наставио крајем 1968. и почетком 1969. дипломатске активности усмерене ка оба савеза – мађарском и чехословачком. У дипломатску активност су биле укључене и амбасаде Југославије и Чехословачке у Будимпешти.⁴⁰ У контактима са Мађарима су

³⁷ АЈ, 498, ф. 40, Мађарска, 347/1.1968.

³⁸ АЈ, 498, ф. 40, Мађарска, Састанак са делегацијом Мађарских писаца.

³⁹ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка.

⁴⁰ АЈ, 559, ф. 68, ј. 150, ШТК, 308.

тражене информације о карактеру планираног састанка и постављани услови за долазак, а у контактима са Чесима и Словацима договоран заједнички став према мађарском позиву. Југословенски савез писаца је позив примио са доста резерви и уздржаности. Координациони одбор Савеза књижевника Југославије је у Загребу 19. децембра 1968. одбио позив да учествује на саветовању у Будимпешти под тада познатим условима. Југословени су имали примедбе на дневни ред у коме су им сметале „*тврде, ийийично лајерске формулације*“ – „*наши задаци*“, „*заједничко учеиће*“ у међународним организацијама. За југословенски савез је било важно да знају да ли ће се на скупу расправљати о ситуацији после 21. августа, о прекиду односа са неким савезима и у којој би мери, ако би учествовали, могли да мењају дневни ред. Ипак, могућност за одлазак у Будимпешту није била сасвим искључена, јер је секретару Савеза књижевника наложено да пише мађарском савезу и тражи објашњење о саставу учесника и карактеру скупа (метод рада и гласања).⁴¹ Савез књижевника Југославије је 26. децембра 1968. обавестио мађарски савез да је сматрао да је уместо сарадње на бази блоковских подела било потребно неговати разне облике билатералне сарадње. Интересовали су се који су савези писаца позвани и који су прихватили позив, какав ће бити метод рада, хоће ли се заједничка документа усвајати гласањем или ће делегације износити своје погледе без прегласавања. Изнели су примедбе на дневни ред. Нису пристајали да их међународне конференције обавезују осим у стварима за које се определи југословенска делегација.⁴²

Истовремено је Савез књижевника Југославије наставио размену мишљења са чехословачким колегама. Писмо чехословачког савеза југословенском, у коме су чешки и словачки писци условили долазак у Будимпешту присуством југословенских писаца, било је за југословенски савез сасвим нов моменат. У Братислави су се 8. јануара 1969. састале делегације Савеза књижевника Југославије и Савеза чешких и словачких писаца. У југословенској су били Младен Ољача, Мак Диздар и Јара Рибникар, а у чехословачкој словачки песник и есејиста Иван Купев, чешки писац и преводилац Петр Пујман, словачки писац и публициста Ладислав Тјашки (Ladislav Ťažký), словачки писац, драматург и аутор књига за децу Антон Хикиш (Anton Hukisch) и др. Југословенски делегати су домаћинима изнели основне примедбе изнете у писму мађарском савезу: скептичност према лагерски обојеним састанцима, страх од дискриминације и пре-

⁴¹ АЈ, 498, ф. 16, КОО, 1968.

⁴² АЈ, 498, ф. 40, Мађарска, 347/2-68.

гласавања, одбијање прихватања обавезности одлука са којима се не би сложили, захтев да састанак буде у присуству јавности, неслагање са дневним редом за који су сматрали да је био формулисан „*йврго*“ и обојен „*идеолошким йрејудицирањима*“. Чехословачки делегати су замолили Савез књижевника Југославије да пошаље делегацију у Будимпешту. На састанак су гледали као на прилику да поставе начелна питања о равноправној сарадњи и немешању у унутрашња питања, специфичности појединих литература и праву на самостални развитак. Хтели су да говоре о праву сваког савеза да има своје погледе и потреби отклањања сукоба без идеолошког и другог притиска. Ова питања су била актуелизована окупацијом њихове земље и прекинутим везама чехословачког савеза и савеза пет земаља Варшавског пакта. Желели су и да у Будимпешти буде усвојена декларација која би садржала ове принципе. Чеси и Словаци су гледали на састанак у Будимпешти са више оптимизма него Југословени, код којих је преовладавала уздржаност. Оптимизам су градили на очекивању да у својим ставовима неће остати усамљени, очекујући помоћ не само од југословенских већ и од румунских делегата. Штавише, веровали су да ће њиховим ставовима бити наклоњени и Мађари, те да неће бити у „*идеолошкој дефанзиви*“. Братиславски сусрет је протекао у веома конкретном и отвореном разговору. Југословени су поставили Чесима и Словацима конкретна питања: да ли ће конференција бити јавна, да ли су били сигурни у долазак румунске делегације, какво су мишљење имали о ограничењима која је поставио дневни ред, како су оцењивали југословенске предлоге за дневни ред и да ли су били спремни да, ако буду ишли на састанак, о својим ставовима раније обавесте учеснике саветовања као што је то урадио југословенски савез писаца. Чехословачка делегација није могла поуздано да тврди да ће састанак бити јаван, али су обећали да ће то захтевати. Били су сигурни у долазак Румуна, јер су од њих добили таква уверавања. Југословене су уверавали да ће се залагати за демократизацију дневног реда и да ће, ако се одлуче да присуствују, обавестити раније све учеснике о својим ставовима и тражити подршку за доношење декларације о односима међу књижевним савезима и принципима међународне сарадње. Две делегације су се сагласиле да о овом разговору не обавештавају јавност.⁴³

Дотадашњи контакти са мађарским и чехословачким савезом су сумирани на седници Секретаријата Савеза књижевника у Новом Саду 20. јануара 1969. Против одласка на скуп у Будимпешти је говорило то што је

⁴³ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, Разговори у Братислави.

то била лагерска форма сарадње, која није одржавана у присуству јавности, те страх од могућности да Југословени остану усамљени или погоршају односе са другим савезима. Ови аргументи су ојачани свешћу да је лагерски дух скупа било немогуће изменити и страхом да би се могло десити да Југословени буду присиљени да се повуку са састанка. Узето је у обзир и то што је одсуство западних делегација било супротно југословенском залагању за универзалне облике сарадње. На састанку је било и размишљања у прилог одласка у Будимпешту. Разлози за то су лежали у претпоставци да Савез књижевника Југославије неће бити сам као раније, јер се очекивало да ће уз југословенске ставове бити и Чехословаци и Румуни, па и Мађари, за које је речено да се „*држе коректно*“, не нападајући у својим часописима чехословачке писце. Та претпоставка је била основа за наду да југословенски писци на састанку неће бити у дефанзиви већ би покушали да афирмишу своје позиције и погледе ако скуп буде јавног карактера и без прегласавања. У том случају би могли да подрже Чехословаке у борби за равноправну сарадњу. Поврх свега, имали би прилику да разговарају о прекиду односа са другим савезима (Источна Немачка, Бугарска, Пољска), који је наступио после совјетске интервенције у Чехословачкој, а разговарали би и о превођењу књига и стипендирању преводилаца.⁴⁴

Да би приволели југословенске писце да пошаљу делегацију у Будимпешту, руководиоци мађарског савеза су били спремни и на директне разговоре. Тако је у југословенској престоници 7. фебруара одржан састанак делегације југословенских и мађарских писаца. Мађарске су заступали Имре Добози, генерални секретар Савеза мађарских писаца и Јанош Фехер, руководилац међународног одељења савеза писаца, а југословенске Ацо Шопов, Јара Рибникар, Радоња Вешовић, Иван Ивањи и Младен Ољача. Добози је настојао да умири Југословене и изађе у сусрет њиховим захтевима, али није могао у потпуности. Одржавање таквог састанка је правдао тиме што су односи међу неким савезима били прекинути после 21. августа 1968. Појаснио је да су на састанак били позвани представници савеза писаца лагерских држава и Југославије. Сви позвани су одговорили позитивно, осим Чехословачке, која је свој долазак условила доласком југословенске делегације. Исклазао је разумевање за југословенску бојазан од реакције у свету на њено учешће на лагерском састанку после интервенције у Чехословачкој. Обећавао је да ће Мађари водити рачуна о томе да се поштују међународне норме и да се не деси ништа непријатно по

⁴⁴ АЈ, 498, ф. 18, Секретаријат КОО, 1969.

Југословене. Био је спреман да Југословене прихвати макар у улози посматрача. Обећао је да ниједна делегација неће морати да усваја туђе ставове као обавезне, да Југословени неће бити изложени дискриминацији или критици и да ће евентуалне такве покушаје они као домаћини спречити. Мађарски руководилац је био уздржан према југословенском захтеву да састанак буде јаван, уз присуство новинара: „*На састанку моју да севну муње (...), а новинари то моју да искористе као сензацију*“. Овај састанак је завршен без дефинитивног југословенског одговора на понуду из Будимпеште. Он је уследио убрзо после њега.⁴⁵ Секретаријат Савеза књижевника Југославије је већ 8. фебруара 1969. констатовао да су мађарски делегати одговорили на сва југословенска питања и да њихов став „*делује искрено*“, али Југословене није задовољило признање да ће конференција бити затвореног типа.⁴⁶ У складу са тим је Савез књижевника Југославије 10. фебруара 1969. обавестио мађарски савез да одбија долазак на састанак.⁴⁷

Истог дана, 10. фебруара, Савез књижевника Југославије је о својој одлуци телеграмом обавестио чехословачки.⁴⁸ У Прагу су заузели идентичан став. Категорички су одбацили чин од 21. августа као акт без преседана међу социјалистичким земљама. Чехословачки савез је односе са другим социјалистичким земљама видео на принципима равноправности савеза, немешања у унутрашње послове, неприкосновености националне специфичности литературе и њених аутора, сувереноости изабраних органа и вођењу полемике само на идејном плану, у оквиру социјалистичког интернационализма.⁴⁹

* * *

Који су и колики били конкретни видови сарадње југословенских и чехословачких писаца? Најважнији су били сусрети са колегама – писцима, критичарима и преводиоцима, учешће на књижевним вечерима, посете издавачима и књижевним часописима, тј. њиховим редакцијама. Југословени су инсистирали на томе да њихове посете Чехословачкој имају радни карактер, тј. да им буде омогућено што више контаката са писцима и посета књижевним часописима, како би могли да се што потпуније упознају са књижевним приликама, пренесу што више информација о књижевном животу у Југославији и уговоре конкретне облике будуће сарадње

⁴⁵ АЈ, 498, ф. 40, Мађарска, Састанак са делегацијом Мађарских писаца.

⁴⁶ АЈ, 498, ф. 18, Секретаријат КОО, 1969.

⁴⁷ АЈ, 498, ф. 40, Мађарска, 10. II 1969.

⁴⁸ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 349/1-68, 52/1-69.

⁴⁹ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 83/69.

(преводи књижевних дела, узајамно објављивање текстова у књижевним часописима и сл.).

После првих, несигурних корака учињених посетом југословенске делегације Прагу и чехословачком узвратном посетом Београду, којима је 1962. сарадња нормализована после другог југословенско-совјетског сукоба, југословенски и чехословачки писци су наредних година значајно интензивирали књижевне односе, а важан стуб сарадње била су гостовања југословенских аутора у Чехословачкој.

Дух новог времена је могао да осети загребачки професор Људевит Јонке који је примљен у Прагу почетком 1963. са доста уважавања и захвалности за рад на превођењу чехословачких дела. Разговори које је имао са секретаром чехословачког савеза Завадом, критичарем др Миланом Јунгманом, Душаном Карпатским (Dušan Karpatský) из редакције *Plamena* и другим писцима наговештавали су могућност за објављивање већег броја текстова о југословенској литератури у чехословачким књижевним часописима и Ђосићевих *Деоба*, те одабраних дела М. Крлеже.⁵⁰

У стручном смислу свестран је био боравак у Чехословачкој у јесен 1963. Драгутина Тадијановића из Загреба и Предрага Палавестре из Београда. Разговарали су са чехословачким писцима у чехословачком савезу писаца, у редакцији листа *Kulturní tvorba*, у Словенском институту Академије наука, редакцији *Slovanskog přehleda*, у Универзитетској, Народној и Славистичкој библиотеци, позоришту *Семафор*, редакцији листа *Literární noviny*, предузећу *Československý spisovatel*, редакцији *Plamena*, Савезу словачких књижевника, предузећу за издавање дечије и омладинске књижевности *Mladé léta*, редакцији часописа *Slovanské pohľady*, Радио станици Братислава. Разговарало се о конкретној сарадњи. Начелно су се сложили о размени материјала и уредника листа *Literární noviny* са *Књижевним новинама* и *Телеграмом*. Утврђена је редовнија сарадња са часописом *Plamen*. Са редакцијама листова *Kulturní tvorba*, *Slovanský přehled*, *Slovanské pohľady* утврђена је размена бројева и публикација. Разговарали су са групом писаца у дворцу Савеза чехословачких писаца у Добришу, са новинарима, јавним радницима, глумцима ... Срели су се са чешком књижевницом Маријом Мајеровом (Marie Majerová), Вилемом Завадом, Хајеком, Скалом, Јаном Отченашеком (Jan Otčenášek), Иваном Климом (Ivan Klíma), Јиржијем Шотолом, Франтишеком Врбом, Миланом Јунгманом, Јаном Сирацким (Ján Sirácky), словачким преводиоцем Андрејем Врбацким (Andrej Vrbacký). Са словачким писцима су причали о

⁵⁰ ДАМСП, ПА, 1963, ЧССР, ф. 21, д. 340/І, 45238.

положају југословенских писаца, „о условима борбе мишљења“, југословенском схватању улоге писаца у социјалистичком друштву. Разговори у Прагу су били „официјелни и егзактни“, а сусрет у Братислави „непосредан и прилично уопштен“. Са писцима су највише разговарали о положају писца у друштву и борби против догматизма и формализма у савременој књижевности. Чехословачке су интересовале југословенска искуства о теорији и идеологији, улози критике ... Посебно су преводоци били заинтересовани за информације о југословенским делима, а неки нису крили пријатељство према Југославији, па су „чланови делегације дословно били заузети њажњом и њредусређљивошћу Душана Карђајског, њреводиоца Милаге Черне (Milada Černá), њреводиоца и уредника у 'Одеону' за њреводе лиџерарних дела из Јуџославије и Буџарске Ирене Вениџове (Irena Wenigová), Андреја Врбацког и Серџеја Махоњина“.⁵¹

Запажено је било и присуство југословенске књижевности на симпозијуму о марксистичкој критици у Прагу 10. и 11. фебруара 1965, на коме су југословенско стваралаштво заступали Драган Јеремић и Мирослав Ваупотић и на коме је Јеремић поднео реферат *Истџоријска искусџва марксистичке критџике*.⁵²

Алија Исаковић из БиХ, Бранко Хофман из Словеније и Доне Пеновски из Македоније су новембра 1976, као уредници часописа, разговарали у *Revue svetovej literatury* са уредником Јаном Јанковичем, преводиоцем са српскохрватског. У издавачкој кући *Татџран* су се упознали са преводима југословенских дела на словачки, да би у Прагу посетили издавачку кућу *Одеон*, где су разговарали о лексикону југословенске књижевности који је та кућа радила.⁵³

Зване Чрња, Радован Ждрале, Ратко Адамовић, Ново Вуковић и Мирко Марјановић су новембарске дане проведене 1976. у Чехословачкој искористили за бројне сусрете са чехословачким писцима, редакцијама и издавачима. Чеси и Словаци су их упознали са пословима на превођењу југословенских дела, књижевној продукцији, улози књижевности и неких књижевних институција (Музеј књижевности у Прагу и Дом уметника у Добришу) у тадашњем чехословачком друштву и репертоаром чехословачких позоришта. Разговарали су са званичним представницима чехословачког савеза, уредницима издавачких кућа: „Одеон“ (Ирена Венигова и Едуард Ходоушек), *Slovenský spisovateľ* и *Татџран* и са уредницима часописа *Revue svetovej literatury*, као и са писцима Јаном Чајаком (Ján Čajak), Вилемом

⁵¹ АЈ, 498, ф. 27, Југословенска делегација за Чехословачку.

⁵² АЈ, 498, ф. 33, 1962, 1963, 1964, 1966, 1968, Извештаји делегација.

⁵³ АЈ, 498, ф. 42, Извештај са пута у ЧССР – Алија Исаковић.

Завадом и другима. Југословени су одговарали на питања чехословачких колега о бројним темама, углавном везаним за књижевност и положај писаца у Југославији: самоуправно организовање писаца у Југославији, процес објављивања дела и начин суделовања писаца у раду издавачких кућа, слобода стваралаштва, допринос младих писаца књижевности „*народа и народности*“, развитак „*неких наших лијтератури* *после рата* (македонска, албанска, босанско-херцеговачка)“.⁵⁴

* * *

Политичке и идеолошке разлике и утицаји тренутног политичког опредељења власти Југославије и Чехословачке, ма колико често свесно потискиване зарад добробити сарадње у култури, избијале су повремено на површину књижевне сарадње.

Југословенски представници су сваки контакт југословенске књижевности и ибеовских емиграната сматрали непожељним. Југословенски писци Вјера Бенкова Попитова и Раде Обреновић су као вид политичке провокације доживели сусрет са Златком Клатиком, емигрантом из Југославије, током посете словачком делу земље и излета у Будмарице крајем 1976. Исказавши лојалност својој држави, о Клатику су записали низ погрдних речи.⁵⁵

Путовања у Чехословачку југословенски писци су користили да упознају нову средину и упореде ниво књижевног стваралаштва или положаја уметника, али и да очима југословенских социјалистичких писаца искажују политички суд о чехословачком друштву.

Војислав Кузмановић се 1963. вратио из Прага пун утисака о чехословачким писцима. Био је сведок ужурбаних припрема за конгрес Савеза чехословачких књижевника, запазивши да се бавио само општедруштвеним и општеполитичким темама, а естетским питањима је посвећивано мало пажње, па и тада само када се говорило о политичким аспектима неких литерарних праваца. Кузмановић је приметио да је оштро постављено питање дестаљинизације са захтевима да се она доследније спроводи. На конгресу је провејавало неприхватање да се књижевност подели на блокове, „*изражена је већа моћност контакта са свим прогресивним креативним снагама у свету, с најоменом да се мора позвајти и оно што је есенцијално неапативно, јер се само на такав начин човек може сасвим одредити у свету у коме живи*“. У питању постављеном на конгресу – како је

⁵⁴ АЈ, 498, ф. 42, Извештај с пута у ЧССР.

⁵⁵ АЈ, 498, ф. 42, Бр. 19.

могуће да рехабилитацију осуђених спроводе исти људи који су те процесе припремали – Кузмановић није уочавао само академско питање већ питање које дубоко потреса цело друштво. Дружење у Прагу са групом младих писаца, песника и есејиста југословенофила, који су радили на преводу и популаризацији југословенске литературе и афирмацији југословенских политичких ставова, навело га је да закључи да је Југославија у Прагу имала „добре, скоро фантастичне пријатеље“ којима је требало омогућити чешћа путовања у Југославију и чешће контакте са југословенским писцима.⁵⁶

Сагледавање прилика у Чехословачкој очима Јаре Рибникар далеко је превазилазило опсег књижевних запажања. Из Чехословачке је 1958. пошла много утисака. То што је разговарала „у четири ока“ са лекарима, железничарима, шегртима, шоферима, начелником планског одељења у Соколову (бивша ЧКД), са студентима, млађим песницима и критичарима, глумцима, сликарима, вајарима, старијим писцима, професорима Филозофског факултета, указивало је на њену жељу да што више сагледа политичке и друштвене прилике у Чехословачкој, а не само књижевне. Њени записи о Прагу су више политички извештаји него импресије уметника. Тврдила је да су је сви саговорници уверавали да у њиховој земљи није било перспективе. И у сфери књижевности ју је више интересовао друштвени и политички аспект. Запамтила је речи свог шофера да је Вилем Завада поштен („Тај неће никад имати аутомобил“, док сви други имају „виле, аутомобиле, луксуз“). Опште расположење у чешком делу земље је било „неверица, њовлачење у себе (...) нема људи на улицама, Београд делује према Прагу као велетрад, нема шале, слабо се чује смех (...) Поштоји корумпирани слој висококвалификованог радништва који кућује чак и аутомобил /о телевизији и свим другим електричним стравима да и не њоворим/ и слој оданог њартијског чиновничког кадра веома њовлашћен, њовово издвојен из друштва“. Код интелигенције, „коју су њовово сасвим одбили од њартије“, занатства „које су њрубо ликвидирали“ и „широких радних слојева“ приметила је притајено незадовољство. Приметила је да је у привреди и даље све било планско и дириговано одозго, а да је у персоналној политици провераван сваки чиновник, радник, службеник и студент – „Важна је њрошлост, важно је, њсто њолико, њорекло“. Државну администрацију је описала као „њломазну машину“. Код грађана је уочавала „нескривену њервозу и њерасњоложење“ јер су се плашили да ће изгубити посао. Писала је о политичком неповерењу у омладину и студенте којима

⁵⁶ АЈ, 498, ф. 33, 1962, 1963, 1964, 1966, 1968, Извештаји делегација.

„сйално шурају йод нос иншелекйуалишйину“. Радничка омладина се „йо-кварила, коцка се, йије, имају мнойо случајева ййзв. хулиансйива (...) ййачке, силецијских ексцеса, неморала иййг.“ Известила је да су Чеси ценили Југославију због њене независне политике и тешко подносили своју несамо-сталност: „йуже се да морају да раде да би Руси њихове йроизводе йродавали Кини, Вијейнаму и ко зна йде још, морају да се браййиме с Немцима који су им йолико зла нанели јер йо Руси йраже.“ Становништву су били доступни електричне машине, радио, телевизори, који су јефтини, али је храна била скупља три пута у односу на Југославију. Приметила је да су становници Прага били „лоше обучени“, иако су још увек памтили доба прве републике када је „кулййурни и друшйивени живойй йредсйављао једну малу варијанйу Париза“.⁵⁷ И боравак у Чехословачкој децембра 1976. Јара Рибникар је користила да докучи шта су обични људи мислили о Југославији. Била је врло задовољна оним што је сазнала. После борава у рударском месту Прибрам, где је са Иваном Потрчем и Љубомиром Цвијетићем обишла школу, музеј и задругу, она записује: „Где йод смо дошли, одмах су йо-здрављали друйа Тийа и йили у њеёово здравље (ишйо се у Прау ниёде није десило).“ Писала је да су обични људи свуда показивали симпатије према Југославији, а од једне лекарке је чула да у Чехословачкој више нико није веровао да у Југославији није постојао социјализам и да је Титов углед био велики „у йрадовима и на селу“.⁵⁸

Праг су врло пажљиво опсервирани и романописац, критичар и председник Удружења писаца Црне Горе Радослав Ротковић, песник из Сарајева и уредник *Живойа* Мак Диздар и романописац из Скопља Симон Дракул јуна 1965. Учили су велику заинтересованост за југословенске књиге, које су штампане у великим тиражима (до 96.000) и одмах су распродаване. Ротковић је запазио да је тада „у моди“ био Васко Попа и да је „њеёова збирка йланула, како се йо обично каже, у йри дана“. Међутим, приметили су и последице које су оставиле године лоших политичких односа. Нека дела су остала непреведена (Црњански), а сва југословенска места су заузеле друге социјалистичке земље. Позиције *Јуёословенске књиёе* су били освојили Бугари са својим издањима. Југословенско одступање је било видљиво и ван сфере књижевности, па је Ротковић био разочаран тиме што није могао да наиђе на фотографије које би промовисале Јадран, док је Црно море „фотйографисано у боји сйо варијација“. Уопште, у тадашњем Прагу нису учили ниједан спољашњи знак пријатељских односа

⁵⁷ АЈ, 507/IX, СКЈ, ЧССР, Комисија за међународне односе и везе, 22/III-221.

⁵⁸ АЈ, 498, ф. 42, Иван Потрч и Јара Рибникар.

са Југославијом, али су пријатељство осетили „у срцима људи“. Приметили су да је о посети Тита Источној Немачкој грађанин Прага могао да дозна само преко излога у Немачком културном центру. Гледајући по фасадама и изложима, узалуд су тражили „Путник“ или „ЈАТ“, што их је асоцирало на године изолације Југославије.⁵⁹

Ранко Маринковић је од 15. маја до 7. јуна 1958. процењивао чехословачко друштво из другачије визуре: бројне посете тамошњим позориштима дале су му за право да оцени чехословачки театар и повуче паралеле са југословенским. Нека је оценио као лоша, али је уочио у чехословачким позориштима „високу њеаџарску кулџуру, и ојерску и драмску и балетџу“. Колико год репертоари „били ’скупчени и дириџирани из једној ценџира’, џиј. ’одјојни’ џо линиџи ’инџењерсџива душе’, а џо значи ’џедаџошки’ намеџљиви, џиу и џамо чак и досадни“, театарска остварења су „умџејнички и џехнички ванредно ефекџина, солидна, укусна, мџејџимично најросџо сјајна. Чеси и Словаџи данас сиџурно немају џаких реџисера као џиџо су Сиџуџица и Гавела, али је још сиџурније да немају ни џако расклиманих, џако занемарених, џако џлумачки и џехнички нехајних, џако неогџоворно уџроџаџиџених џредсџава као џиџо су мноџе џредсџаве у нашим водеџим казалиџиџима, које су знале бџеснуџи џуним сјајем само на џремиџери, да би се заџим дефиниџивно уџасиле. Али у њиховим џеаџирима има дисџиплине, која чак није ни џолико ’џолиџичка’, како би се очекивало, колико умџејничка“. ⁶⁰

Средином седамдесетих година југословенски писци су осећали изразиту разлику у пријему у Прагу и Братислави. У Прагу су наилазили на много више подозрења и били под сталном пратњом одређених чиновника чехословачког савеза, док су се у Братислави осећали много слободније и пријатније. Зване Чрња, Радован Ждрале, Ратко Адамовић, Ново Вуковић и Мирко Марјановић су после повратка из Чехословачке, у којој су били новембра 1976, инсистирали на упадљивој разлици у односу према њима у чешкој и словачкој престоници. Марјановић је писао да су у Братислави осетили више „домаџинске џажње, која је искључивала било какву џровокаџију“. Југословенски писци су посебно негативно сликали секретара чешких писаца Доната Шајнера, о коме су бележили да је показао „џрилично недомаџински однос и досџа ароџанџиџан сџав“. ⁶¹ После боравка у Чехословачкој са Иваном Потрчем и Љубомиром Цвијетићем, децембра 1975, Јара Рибникар се жалила да су их у чешком делу земље у стопу пра-

⁵⁹ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, Извјештај са службеног пута у Чехословачку.

⁶⁰ АЈ, 559, ф. 19, ј. 38, Ранко Маринковић: Извјештај о боравку у Чехословачкој у сврху културне размјене.

⁶¹ АЈ, 498, ф. 42, Извештај с пута у СССР.

тили одређени чиновници савеза писаца: од дочека на станици преко званичних разговора до „интимној ручка“ са Вилемом Завадом, посета издавачима и куповине сувенира – „*та љубазна љутиња била је сувише најадна*“. Преговори са чешким писцима у Прагу су били званични и строго формални, вођени су „*ломало хладно и укочено*“. У Словачкој су утисци били супротни, па су се осећали „*слободни, шетали по Брајислави како смо хтели*“.⁶²

Инсистирања југословенског савеза да посете страним земљама буду радне нису увек давале резултат. Врло важне задатке имала је југословенска делегација послата у Чехословачку од 27. јуна до 10. јула 1962. (Владимир Краљ и Славко Леовац). Очекивано је да она постави темеље враћања југословенско-чехословачке сарадње на старе стазе после идеолошких сукоба 1958, али је резултате остварила само делимично, наишавши на велику уздржаност чехословачких колега спутаних политичким приликама у земљи. Политички контекст посете чиниле су оптужбе против неких чехословачких грађана за везе са Југославијом и њеном амбасадом. Реч је о тзв. југословенској групи – групи млађих политичких радника: бивши директор вечерње школе марксизма-лењинизма градског комитета КПЧ у Прагу Клемент Лукеш, Едуард Новак, Ладислав Лис, Јиржи Пеликан, историчар Јарослав Опат и други – који су због својих прореформских мишљења проучавали „југословенски модел“ и показивали симпатије за Југославију. Југословенски писци су се суочили са резервисаношћу чехословачког савеза, који разговорима није дао ни адекватан службени карактер, задржавајући међусобне односе „*у љраницама необавезне уљудности културној џуризма*“, како је разочарано приметио Краљ. Осећали су „*личну срданост која љревазилази формалну уљудност*“ код својих чешких и словачких саговорника, али и њихов осећај nelaгоде чим би били суочени са југословенским предлозима за конкретизацију сарадње. Успели су да издејствују разговоре са водећим људима великог прашког издавача *Nakladatelství krásné literatury* и редакцијом најважнијег часописа *Plamen*. Те ретке сусрете је Леовац искористио да би саговорницима говорио о структури југословенског савеза писаца и републичких удружења, општој културној слици и политици југословенских књижевних часописа и издавачких предузећа. Југословени су поредили прилике у две земље и стекли основне утиске о чехословачким часописима и издавачима. Није им промакло да је у Чехословачкој часописа било мање, али са великим тиражима (*Plamen* је имао 25 000 примерака), да је издаваштво било

⁶² АЈ, 498, ф. 42, Иван Потрч и Јара Рибникар.

централизовано и да је њихов књижевни савез био велики издавач и снажно привредно предузеће које је располагало великим капиталом и богатим фондовима. Све су то биле одлике различите од југословенских искустава. Ретко поље на коме су Југословени успели да направе пробој и добију пристанак чехословачких колега за интензивирање сарадње била је идеја да књижевни часописи размењују материјале, али само информативне, о другој књижевности. Према југословенском предлогу да часописи размене и чланке естетско-теоријске садржине, чехословачки писци су били врло уздржани, јер је то имплицирало могућност објављивања текстова другачијих идеолошких погледа. Такође, постојала је сагласност око потребе размене часописа и превода најважнијих књижевних дела, али уз југословенску нелагоду чињеницом да је у Чехословачкој у време сукоба преведено много више југословенских наслова него у Југославији чехословачких. „Поверљиви“ разговори са чешким писцима су давали наду да би дестаљинизација у СССР-у и Чехословачкој могла да доведе до нормализације књижевних односа са Југославијом. Донекле повољнију ситуацију Југословени су осећали у разговорима са словачким писцима, али су то приписивали „*друјачијем, оѣворенијем ѡемѣраменѣу*“ Словака који им је омогућио „*оѣворенији и имѣулсивнији*“ дијалог. Општи југословенски утисак о чехословачкој књижевној сцени и културној политици тада био је да су чехословачки политички фактори стварали атмосферу културне изолације не само према Југославији, која је била ван лагера, већ и према Пољској, видећи политички ризик у свакој вези чехословачких писаца са писцима „*мање орѣодоксних држава*“.⁶³

* * *

О интензитету југословенско-чехословачке књижевне сарадње речито говоре подаци о броју југословенских књига преведених у Чехословачкој. Објављивање што већег броја југословенских радова у иностранству било је један од приоритета међународне књижевне сарадње, а Нобелова награда коју је Иво Андрић добио 1961. имала је немерљиве позитивне последице на афирмацију југословенске литературе у свету.

На источноевропско тржиште су се југословенске књиге углавном пробијале захваљујући сарадњи савеза писаца Југославије и тих земаља и личним везама књижевника и преводилаца, па је тако било и у односима са Чехословачком. Министарство школства и културе Чехословачке и

⁶³ АЈ, 559, ф. 66, ј. 147, К. Бр. 948; АЈ, 498, ф. 33, Извештај о посети делегације Савеза књижевника Југославије.

Удружење издавачких предузећа и организација ФНРЈ су у Београду 8. новембра 1957. склопили уговор о сарадњи у сфери издаваштва. Његово спровођење је текло одлично, чак и преко очекиваног нивоа, а посета представника југословенског удружења издавача, *Нолија*, *Майице српске* и *Људске правнице* Прагу од 4. до 13. јула 1958. и нови разговори са представницима Главне управе издавачких предузећа Министарства школства и културе Чехословачке су даље продубљивали сарадњу.⁶⁴

Без преводилаца је сваки труд на објављивању југословенске књижевности био незамислив. Југословенски писци су, што институционално што лично, успоставили добре везе са више преводилаца, те су они ширили југословенску писану реч и културу. У Чехословачкој су се преводима и текстовима о југословенској књижевности истицали Душан Карпатски, Јан Сирацки и Андреј Врбацки.⁶⁵ Карпатски је превео целокупно стваралаштво Крлеже и *Време смрти* Ћосића. Андреј Врбацки из Братиславе је од средине шездесетих био главни спољни сарадник часописа *Slovenské pohľady* (за југословенску књижевност). Сарађивао је са одељењем југословенске књижевности Института светске књижевности, који је основан у Братислави у оквиру Словачке академије. За часопис *Čitateľ* је урадио преглед југословенске књижевности.⁶⁶ Сирацки је до 1967. превео књиге Ћосића, Космача, Калеба, Исаковића, Потрча и Бранка В. Радичевића, као и више чланака и превода у словачким часописима.⁶⁷

Резултати рада на превођењу југословенске књижевности у Чехословачкој били су изванредни. Од 1945. до 1980. у свету је објављено више од две хиљаде југословенских књижевних дела у 39 земаља на најмање 42 језика, а највећи број њих се појавио пред чехословачким читаоцима. Свака пета југословенска књига која је изашла у иностранству, објављена је у Чехословачкој (20,1%). На другом месту је био СССР (18,1%).⁶⁸

Slobodan Selinić

Kontakty jugoslávských a československých spisovatelů v letech 1945–1980

Text na základě archivních materiálů a literatury představuje výsledky výzkumu nejdůležitějších událostí a procesů, které rámovaly spolupráci Jugoslávie a Československa v oblasti literatury od roku 1945 do roku 1980. Bylo zkoumáno,

⁶⁴ ДАМСП, ПА, 1958, ЧССР, ф. 20, д. 7, 423318.

⁶⁵ АЈ, 498, ф. 32, 1964, Преписка у вези остваривања међународне сарадње, 1972.

⁶⁶ АЈ, 498, ф. 32, 1964, Преписка у вези остваривања међународне сарадње.

⁶⁷ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 1967–1970.

⁶⁸ АЈ, 498, ф. 38, Чехословачка, 1967–1970.

jaký byl vliv politických vztahů mezi oběma zeměmi na vztahy literární, co bylo obsahem dohod o spolupráci mezi svazy spisovatelů Jugoslávie a Československa, jak vypadaly nejčastější způsoby spolupráce, s jakými dojmy se vraceli jugoslávští spisovatelé z návštěv Československa a co bylo nejdůležitějšími výsledky jejich součinnosti.

Zájem spisovatelů obou zemí o spolupráci, stejně jako politické vlivy na tento proces, byly po celou dobu značné. Proto byla spolupráce různorodá a intenzivní, s výjimkou let v období roztržky vyvolané rezolucí Informbyra z roku 1948 a druhé jugoslávsko-sovětské roztržky v roce 1958. V prvních letech po druhé světové válce, až do roztržky mezi Jugoslávií a Informbyrem, se spolupráce zakládala na dohodě o kulturní spolupráci, jež předpokládala i spolupráci mezi spisovateli. Ta se uskutečňovala vzájemnými návštěvami, vydáváním literárních děl, přednáškami, zakládáním čítáren a knihkupectví („Jugoslovenska knjiga“ a „Orbis“) a knižními výstavami. V době roztržky po rezoluci Informbyra (1949–1953) byly kulturní vztahy přerušeny, a tím i literární spolupráce. Obnovena je po normalizaci politických vztahů v polovině padesátých let, kdy si obě země vyměňovaly literární tiskoviny a navzájem k sobě vysílaly delegace spisovatelů. Pevnější základy spolupráce pak položila kulturní dohoda uzavřená mezi oběma zeměmi 29. ledna 1957. Další pauza však přišla s novým ideologickým sporem mezi Jugoslávií a SSSR v roce 1958, kdy byla spolupráce obnovena až počátkem šedesátých let. Pokračovaly návštěvy delegací spisovatelů, z nichž se stala konstantní podoba spolupráce, již doplňovaly další formy. Vliv politického dění na literární vztahy Jugoslávie a Československa se výrazně projevil po sovětské intervenci v Československu v roce 1968. Svaz spisovatelů Jugoslávie a Svaz československých spisovatelů odmítly vyslat své delegace na sjezd vedoucích pracovníků spisovatelských svazů socialistických zemí uskutečněný na počátku roku 1969 v Budapešti. Svaz československých spisovatelů přitom ke svému rozhodnutí dospěl po poradě se svazem jugoslávským.

Základy spolupráce v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století byly založeny na dohodách uzavíraných mezi svazy spisovatelů Jugoslávie a Československa, které vycházely z dohody obou zemí o kulturní spolupráci, jež jim poskytovala zastřešující rámec. V dohodách se uvádělo, kolik dní stráví spisovatelé jedné země v zemi partnerské jako oficiální hosté, stejně jako se předpokládaly další způsoby konkrétní spolupráce (výměna časopisů a hostování redaktorů, vydávání překladů knih a textů v časopisech, účast na literárních manifestacích apod.). Dohody mezi oběma svazy spisovatelů byly většinou jednoleté a podepisovali je funkcionáři svazů u příležitosti vzájemných návštěv. Ve druhé polovině sedmdesátých let dohody o spolupráci mezi československými a jugoslávskými spisovateli většinou předpokládaly vzájemné návštěvy

v rozsahu asi sta dní ročně. Čeští a slovenští spisovatelé byli zváni na poetické večery ve Struze, Říjnová setkání spisovatelů, Záhřebské literární rozhovory, Mezinárodní setkání spisovatelů v Bledu a Piranu, Sarajevské dny poezie, Zmajovy dětské hry v Novém Sadě, Mezinárodní setkání spisovatelů v Dečanech a Literární dílny v Kanjiži. Díky slovenské menšině ve Vojvodině byla tato oblast pro Československo obzvláště zajímavá právě pro literární spolupráci, a tak se plánovaly cesty redaktorů literárních časopisů z Prahy a Bratislavy do Vojvodiny, stejně jako cesty redaktorů literárních časopisů z Vojvodiny do Československa. Českoslovenští spisovatelé své jugoslávské kolegy zvali na Dny poezie v Praze a studijní pobyty v českém i slovenském hlavním městě, jugoslávské bohemisty a slovakisty na semináře a redaktory literárních časopisů do Prahy či Bratislavy.

V praxi se spolupráce nejčastěji uskutečňovala v podobě vzájemných hostování spisovatelů, literárních kritiků, překladatelů a redaktorů literárních časopisů, návštěv redakcí časopisů, organizování literárních večerů, účasti na literárních konferencích a překládání literárních děl. Jugoslávci trvali na tom, aby jejich návštěvy Československa měly pracovní charakter, tj. aby jim bylo umožněno co nejvíce kontaktů se spisovateli a návštěv redakcí literárních časopisů, aby se mohli seznámit s podmínkami literárního provozu, předat co nejvíce informací o literárním životě v Jugoslávii a dohodnout konkrétní podobu budoucí spolupráce (překlady literárních děl, reciproční publikování textů v literárních časopisech apod.). O intenzitě spolupráce hovoří skutečnost, že v letech 1945–1980 bylo nejvíce překladů jugoslávských literárních děl na světě publikováno právě v Československu (20,1 % všech knih). Velké zásluhy na tom měli překladatelé, kteří jugoslávské písemnictví a kulturu zpřístupnili českým a slovenským čtenářům. V Československu v překladech a textech o jugoslávské literatuře vynikali Dušan Karpatský, Ján Sirácky a Andrej Vrbacký.

Slobodan Selinić

Literary Relations between Yugoslavia and Czechoslovakia, 1945–1980

Based on the material found in archives and secondary sources, this paper points out the most important events regarding the collaboration between Yugoslavia and Czechoslovakia in the field of literature in the period 1945–1980. Writers in both countries were enthusiastic about the cooperation and the influence of politics on their work was evident. Thus, the cooperation was prolific, except during the events resulting from the 1948 Informbiro Resolution and the Yugoslav-Soviet conflict in 1958. The establishment of the literary collaboration was marked by a contract which was signed by the members of

the writers' unions from both countries. Writers and editors often visited publishers, participated in the literary events and meetings and had their work translated. Between 1945 and 1980 Yugoslav writers had the highest amount of their work translated in Czechoslovakia (over twenty percent of all the translated work), which is an illustration of the productive cooperation between the two countries.